

گذری بر تاریخ بندر لنگه

تألیف

عباس دنیایی - دکتر محمد حسن نیا

جنوب

تهران ۱۳۹۷

سرشناسه: رضایی، عباس، ۱۳۵۹ -
 عنوان و نام پدیدآور: گذری بر تاریخ بندر لنگه/ تالیف عباس رضایی، محمد حسن‌نیا؛ ویراستار علمی فاطمه نجفی؛ ویراستار
 فنی شهناز آذرخور، عالیه شفیعی.
 مشخصات نشر: تهران: انتشارات جنوب، ۱۳۹۷.
 مشخصات ظاهری: ۲۴۲ ص: مصور.
 شابک: ۲۸۰۰۰۰ ریال 978-600-96054-8-4
 وضعیت فهرست نویسی: فیپا
 موضوع: بندر لنگه -- تاریخ
 موضوع: Bandar langeh (Iran) -- History
 شناسه افزوده: حسن‌نیا، محمد، ۱۳۵۴ -
 شناسه افزوده: نجفی، فاطمه، ۱۳۶۲ -، ویراستار
 شناسه افزوده: آذرخور، شهناز، ۱۳۵۶ -، ویراستار
 شناسه افزوده: شفیعی، عالیه، ۱۳۷۱ -، ویراستار
 رده بندی کنگر: DSK۲۰۷۵/ن ۶ر ۱۳۹۷
 رده بندی دربی: ۷۳۴۲/۹۰۱
 شماره کتابشناسی ملی: ۵۱۵۰۰۹۹

انتشارات جنوب

نشانی انتشارات: استان تهران - تهران - خیابان روی - پله شهید قاسم وثوق - پلاک ۴۷ - واحد ۸، تلفن:
 ۰۲۱۰۶۵۹۴۹۲۵

گذری بر تاریخ بندر لنگه

مؤلف: عباس رضایی، دکتر محمد حسن ن

ویراستار علمی: فاطمه نجفی

ویراستار فنی: شهناز آذرخور، عالیه شفیعی

صفحه آرا: فاطمه نجفی

طراح جلد: مرتضی انصاف منش

ناشر: انتشارات جنوب

چاپ و صحافی: نسیم

چاپ: اول-۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۲۸۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۶۰۵۴-۸-۴

این اثر، مشمول قانون حمایت مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هرکسی تمام یا قسمتی از این اثر را
 بدون اجازه مؤلف (ناشر) نشر یا پخش یا عرضه نماید مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست مطالب

۷	پیش‌گفتار
۱۱	مقدمه
۲۳	فصل اول: مقدمه‌ای بر ویژگی‌های جغرافیایی بندر لنگه
۲۵	موقعیت و وسعت
۲۵	جغرافیای بندر لنگه
۲۹	وجه‌تسمیه بندر لنگه
۳۳	فصل دوم: بندر لنگه در دوران شکل‌گیری (دوران افشاریه و زندیه)
۳۵	مقدمه
۳۶	درآمدی بر تحولات خلیج فارس از دوران متأخر صفویه تا ظهور نادرشاه افشار
۴۰	پیشینه تاریخی بندر لنگه از ابتدای دوره افشاریه
۴۲	مسئله خلیج فارس در دوران نادرشاه افشار
۴۸	حملات امامان مسقط به بندر لنگه و تاثیر آن بر جابه‌جایی کانون تجارت به لنگه
۴۹	خلیج فارس پس از مرگ نادرشاه افشار
۵۱	حکومت بندر لنگه در دوره افشاریه و زندیه
۵۲	حوزه فرمانروایی محمدخان بستکی
۵۳	مهاجرت قواسم به سواحل بندر لنگه و نواحی مجاور آن
۵۵	حمله قواسم به بندر لنگه در سال ۱۱۶۹ ق/ ۱۷۵۴ م
۵۶	کریم‌خان زند و حل مسئله قواسم در بندر لنگه
۵۹	اختلاف مرزوقی و قواسم بدعوی جزایر فرور و سری و بوموسی در زمان محمدخان بستکی
۵۹	بنادر دیگر خلیج فارس در عصر افشاریه و زندیه
۶۲	نتیجه
۶۵	فصل سوم: دوران شکوفایی بندر لنگه (دوران قاجار)
۶۷	بخش اول: تحولات سیاسی
۸۲	بخش دوم: تحولات اجتماعی و اقتصادی
۱۸۹	منابع
۱۹۹	ضمایم
۲۱۳	تصاویر
۲۳۷	اسناد

پیش گفتار

تاریخ برخی از بنادر مهم خلیج فارس با وجود تألیفات صورت گرفته همچنان ناشناخته باقی ماند است. علت مهم این نقص پژوهشی از سویی نتیجه دسترسی نداشتن پژوهشگران به اسناد آرشیوهای داخلی و خارجی و از سوی دیگر پرداختن به تاریخ سیاسی است. هر دو مورد، پیرامون ناشناخته ماندن بندر لنگه حس می‌کند؛ لیکن دومین علت مهمتر است؛ چرا که برخلاف بنداری چون بوشهر و عباسی که در متن بحث‌های سیاسی و رویدادهای مهم منطقه‌ای و جهانی بوده‌اند و مسائل مربوط به آن‌ها بیشتر در گزارشات و منابع دست اول تاریخی انعکاس یافته‌است، بندر لنگه به واسطه وجهه سیاسی کم‌رنگتری که نسبت به وجهه تجاری و اقتصادی‌اش داشت، کمتر مورد توجه مورخان و همچنین پژوهشگران تاریخ ایران قرار گرفته‌است.

در بررسی تاریخ اقتصاد دریایی ایران در دوره قاجار بدین تردید بندر لنگه موضوع پژوهشی بسیار مهم و قابل توجه در نزد پژوهشگران است. انبوه اسناد گزارش‌های موجود درباره این بندر در داخل و خارج از کشور، که کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند و یا مهلت انتشار نیافته‌اند، حکایت از اهمیت این بندر در دوره مهمی از تاریخ ایران دارد، که تاکنون مورد غفلت واقع شده‌بود. بندر تاریخی لنگه، که بنا بر نظر مورخان، تاریخ واقعی آن از عصر صفویه به بعد آغاز می‌شود، در دوره کوتاهی با توجه به مرواریدخیز بودن آن رو به شکوفایی می‌رود؛ مسئله مهمی که قبل از کشف نفت در ارتباط با اقتصاد تجاری منطقه خلیج فارس، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود. هرچند در این منبع عنوان شده‌است که شاید بندر لنگه همان گویگانی عصر هخامنشی باشد، اما تحقیقات باستان‌شناسی صورت گرفته در این منطقه نشان می‌دهد که آثار کشف‌شده مربوط به عصر هخامنشی در بندر لنگه وجود ندارد و علاوه بر آن نبود آثار و علائم آبادانی و ساختارهای شهرسازی در دوره‌های تاریخی بعد از ورود اسلام به ایران در محلی که اکنون بندر لنگه نام دارد و علاوه بر آن ثبت‌نشدن تاریخ و جغرافیای این شهر در منابع تاریخی و جغرافیایی اسلامی، نشان می‌دهد که این بندر تا قبل از دوره صفویه نام و سهم چندانی در تحولات سیاسی و اقتصادی مناطق ساحلی جنوب ایران نداشت. از این‌روی بایسته‌است که تاریخ مکتوب بندر لنگه را از دوره صفویه به بعد و در خلال اسناد و منابع این دوره جستجو کنیم.

اوج شکوفایی تاریخ بندر لنگه مربوط به عصری است که تجارت مروارید در خلیج فارس و بندر لنگه رونق داشت. در آن دوران، بندر لنگه علاوه بر اینکه محل اجتماع صیادان مروارید بود، مرکز تجارت مروارید برای ساکنان هر دو سوی ساحل خلیج فارس نیز محسوب می‌شد. به نظر می‌رسد که این عصر هم‌زمان با افول تدریجی بندر کنگ در اواخر دوره افشاریه است که در اوایل دوره قاجاریه به اوج می‌رسد. ترکیب جمعیتی محلات بندر لنگه و اسامی این محلات به خوبی نشان می‌دهد که از دوره قاجار بندر لنگه پذیرای مهاجرین زیادی از نواحی مختلف جنوب ایران و همچنین سواحل حوزه جنوبی خلیج فارس مانند بحرین و قطر بوده‌است. نام محلات بحرانی، بوسمیطی، بلوچی، اوزی، بلوکی و غیره نشان می‌دهند که تبادل قومی و فرهنگی که نتیجه آن هم‌زیستی مسالمت‌آمیز طبقات مختلف اجتماعی بود، عامل مهم در پیشرفت اقتصادی و تجاری بندر لنگه بوده‌است. تا جایی که به عروس بنادر ایران و عمدتاً بندر لارستان در دوره نخستین پادشاهان قاجار شهرت یافته‌است. همین ویژگی سبب شد مردم بندر لنگه مردمان مناطق گوناگون همچون قواسم، قدرتمندترین قدرت محلی آن دوره را بپذیرند؛ قواسم در بندر لنگه، که تابع حکومت مرکزی ایران بودند، با اجازه خوانین بنی عباسی، حاکمان محلی جهل حیریه، که این بندر و توابع آن را اداره می‌کردند، در دوره‌ای اقتصاد و تجارت این بندر تاریخی را دچار تحولات اساسی کرد.

در این نوشتار با استفاده از اسناد و مدارک تاریخی و مشاهدات میدانی، تاریخ بندر لنگه از دوره افشاریه تا پایان عصر پهلوی به صورت گذرا بررسی می‌شود و به مثابه یک پژوهش زیربنایی در نظر دارد راهگشای تحقیقات بعدی در زمینه تاریخ تحولات بندر لنگه در قلمرو قدیمی شود؛ زیرا، نگارندگان کتاب را عقیده بر این است که می‌توان پیرامون تحولات تاریخی بندر لنگه کتابی قطورتر و با تفصیل بیشتر نوشت. لیکن بنابر مقتضیاتی، این کار را به وقتی دیگر موکول می‌کنیم و اگر مجالی فراهم آمد این کار را به فرجام خواهیم رساند. در حقیقت کتاب حاضر مقدمه‌ای است که می‌تواند به شناخت زوایای مختلف تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی بندر لنگه از ظهور تا افول آن.

در کتاب حاضر تلاش شده‌است از خلال اسناد و مدارک آرشیوی و منابع تاریخی موجود در کتابخانه‌ها و با اتکا بر مشاهدات میدانی، اطلاعات موثقی از چهره تاریخی این شهر ارائه شود. قبل از بازنمایی چهره تاریخی شهر ضروری است که برای خوانندگان محترمی که با این خطه از سرزمین ایران کمتر آشنایند، موقعیت جغرافیایی بندر لنگه معرفی شود. به همین دلیل، فصل اول کتاب را با عنوان جغرافیای بندر لنگه، اختصاص به این موضوع داده و تلاش کرده‌ایم ویژگی‌های جغرافیایی طبیعی و انسانی آن را برشماریم و البته در این فصل وجه تسمیه این بندر نیز گنجانده شده‌است. در فصل دوم، در پی یافتن ردپای این بندر در تاریخ هستیم و تلاش شده‌است بر اساس منابع جغرافیایی

و تاریخی چگونگی برآمدن این بندر بر کرانه دریای پارس به تصویر کشیده شود. سیر رویدادهایی که منجر به تأسیس این بندر شده و مردمان پرتلاشی که دل در گرو آبادانی و رشد شهر خود داشته‌اند و همچنین تحولات سیاسی و اقتصادی سواحل خلیج فارس از سقوط صفویه تا اوایل حکومت قاجار از مباحثی است که در این فصل به آن پرداخته شده‌است. تاریخ محلی سواحل و جزایر خلیج فارس و همچنین پس کرانه‌های آن که در ارتباط با بندر لنگه بوده‌اند از موضوعات مطرح شده در این بخش است.

فصل سوم به دوران شکوفایی بندر لنگه اختصاص دارد. در حقیقت مهمترین مطالب کتاب در این بخش قرار دارد. مطالب این فصل با تأکید بر تحولات مهم بندر لنگه در عرصه سیاسی و اقتصادی در عصر قاجار بر رمان افشار است و با تفصیلی بیشتر، به توصیف و تحلیل رخدادهای این دوره پرداخته‌ایم. دورانی که بندر لنگه در صدر بنادر تجاری خلیج فارس بود و علاوه بر رفع حوائج مردمانش، حوائج سایر شهرها را پوشش می‌داد و از جایگاه یک بندر بومی به بندری بین‌المللی تبدیل شد. دوره‌ای که علاوه بر افساد، تحولات مهمی در عرصه سیاسی و اجتماعی بندر لنگه اتفاق افتاد، از انتقال قدرت از قواسم (جواسم) به حکومت مرکزی گرفته تا مبارزه مردم برای مشروطه‌خواهی و تأسیس مدرسه تا بلدی و سایر سازمان‌های دولتی. در این فصل ساختارهای سیاسی و اقتصادی لنگه مورد تحلیل قرار گرفته و دلائل توسعه این بندر بازگو شده‌است. همچنین تلاش شده‌است علل افول بندر لنگه نیز مورد بررسی قرار گیرد. در پایان نیز تعلیقاتی در قالب تصاویر، اسناد و معرفی کتاب ویلم فلور پیرامون تاریخ این بندر بر کتاب افزوده شده‌است. باید یاد کرد که کتاب حاضر دوره تاریخ فراز تا فرود بندر لنگه را بررسی کرده‌است؛ به عبارتی، دوره افساریه تا پایان قاجار. لیکن دوره پهلوی را که دوره مهم و سرنوشت‌سازی در تاریخ بندر لنگه است، از این جهت که رمان به افول این بندر است، چندان مورد بررسی قرار نداده‌است و امید داریم که چنانچه فرصتی فراهم شود، تحولات سیاسی و اقتصادی این دوره را بر آن بیفزائیم. البته که اشارات و توضیحاتی راجع به این دوره نیز بر مطالب کتاب افزوده شده‌است، که در حد و اندازه انبوه رخدادهای و تحولات اثرگذار این دوره نبوده و از عهده بیان و تفسیر رویدادهای این بندر در دوره پهلوی بر نمی‌آید.

امید است خواندن این کتاب، اندکی بر آگاهی تاریخی خوانندگان پیرامون تحولات بندر و جزایر خلیج فارس و مردمان خونگرم این خطه از ایران، که مرزداران و پاسبانان همیشگی مرزهای ایران‌اند، بیفزاید که ما مقصودی جز این در اندیشه خود نداشته‌ایم.

تهران ۱۳۹۷

عباس رضایی